

СТУДИЈА О ЈАКОВУ ИГЊАТОВИЋУ

(*Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић*, Драгана Вукићевић, Душан Иванић, Београд, 2020)

Монографија *Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић* Драгане Вукићевић и Душана Иванића објављена у Београду 2020. године у издању Филолошког факултета Универзитета у Београду. Њоме су обухваћени следећи текстови: „Дивна дисхармонија”, „Приповиједање/сјећање (Уз *Тридесет година из живота Милана Наранџића* Јакова Игњатовића)”, „Јунак и време”, „Коментар у романима Јакова Игњатовића”, „Ритам пролазности (*Вечити младожења* Јакова Игњатовића)”, „Љубав галантома или љубав на бидермајерски начин”, „Платонски *stultifera navis*“, „Реалистичке приповетке Јакова Игњатовића”, „*Увео листак* Ј. Игњатовића и *Сеобе* М. Црњанског”, „*Мемоари* Јакова Игњатовића у контексту српске мемоаристике XIX вијека”, „Рецепцијски заокрет”, Читалачки уроборос (Кашанин – Скерлић – Игњатовић)”, „Лексикографско читање”. Употпуњени су сегментима: Извори и литература, Библиографски подаци о текстовима у књизи, О ауторима и Индекс имена.

Текст „Дивна дисхармонија” апострофира мотив похвале дисхармонији као један од „средишњих реторичко-тематских чинилаца прозне структуре” дела Јакова Игњатовића. Означени су примери изразитије похвале дисхармонији која је препозната у концепцији контрастираних јунака, фабуларне конструкције, глобалне слике света. У апологији дисхармонији Иванић препознаје компатибилност са Игњатовићевим осећајем за естетско, било да се оно своди на изненађење, комику, опонашање животне стихије и случајности или уверење да постоји чврста веза између тематског плана дисхармоније и њеног морфолошког транспоновања.

Оглед „Приповиједање/сјећање (Уз *Тридесет година из живота Милана Наранџића* Јакова Игњатовића)” бави се питањем односа сталних и променљивих чинилаца у једном опусу, када је реч о облику приповедања (укључујући технику) и теми (односно ономе о чему се приповеда, ликовима, радњи, описима и коментара). Поставља се питање да ли између промена у облику и промена у тематици постоје реверзибилне или поновљиве константе. Аутор антиципира закључак да, у Игњатовићевом делу, морфолошке мене као што су спајање ауторског гласа и гласа лица, увођење јунака који прича, објективно приповедање не имплицирају и променљивост света који се ствара у тексту романа. Разматра се и однос приповедачких маски/гласова и идентитета јунака.

У тексту „Јунаци и време” полазећи од Женетове тезе да наслови „конструирани зону између текста и ван текста“ Драгана Вукићевић у насловима Игњатовићевих романа уочава тенденцију сужавања наративних светова на парцијалне светове књижевних јунака. У грађењу ликова препозната је драстична промена у односу на

ранију прозну традицију. Она се огледа у преношењу јунака из неког неодређеног времена у актуелни тренутак чиме јунаци престају да буду дидактично-алегорични, типизирани и генеративни и постају миметични, ближи концептуализацији индивидуалног и искуственог. Будући да су Игњатовићеви друштвени романи представљали синтезу ранијих традиција (просветитељско-сентименталистичке, авантуристичког и пикарског романа), у њима су присутне раније праксе временске фигурације јунака (од опонашања и/или пародирање времена у пикарском и авантуристичком роману, преко пунктуалних тачака у биографском роману (детинство, школовање, момковање, женидба) до опонашања хронометријског времена (мерење времена сатима и свакодневним активностима јунака иситњеним кроз поновљиве временске радње – време обедовања, облачења, необавезних конверзација, трговања)). Као кључна дистинкција у Игњатовићевој концепцији времена у односу на традицију ранијих романа препозната је мимеза садашњег тренутка („померање времена” према тренутку „сада”). Динамичан ритам приповедања сагледан је кроз таксономију Мике Бал (елипса, сценско приповедање, дескриптивни пасажи, сценографски конципирани описи, биолошко време старења). Изведена је синтагма „време мољац” која представља најмањи заједнички чинилац различитих приповедних ритмова. Њему су подређени и убрзана и успорена семантизација, „телеграфски стил”, разливеност, описи и коментари. Закључак гласи: динамичан ритам приповедања рефлектује се на значењски слој текста.

Поглавље „Коментар у романима Јакова Игњатовића” доноси преглед најзначајнијих функција коментара у делу Јакова Игњатовића. Оне су следеће: 1) уколико се стваралачки процес посматра као разлагање доктринарно-искуствених комплекса у наративне или информативне целине, те целине ће функционисати као једна врста коментара (саопштавајући слике света, посредно образлажу јунаков статус, оправдавају његова гледишта или његово понашање); 2) будући да је усмерен ка читаоцу као инстанци која се налази на граници света текста и света стварности, коментар заправо посредује између та два света или их измирује; 3) у књижевној фантастици Игњатовић је искористио коментар за неутралисање граница између света текста и света стварности; 4) поред тога што су посредници мотивације и карактеризације јунака и радњи, коментари су и језгро смисла дела, као и средство приповедачевог усмеравања читалачког разумевања света јунака; 5) коментар функционише и као средство уопштавајућих закључака; 6) може бити један од носилаца стилско-реторичког плана дела схваћеног у ширем смислу речи (комично, сентиментално, патетично, наративно, дескриптивно); 7) ретко се јавља коментар као посредник метанаративног говора; 8) коментар може бити носилац ауторовог опредељења за норме, које често оспоравају ток радње и судбине јунака; 9) приповедачев глас као коментар учествује у тумачењу света дела; 10) коментар може имати улогу да разбије једноструке перспективе када се ради о јунацима или о перспективама вредновања људског искуства; 11) може бити у улози проспективне или ретроспективне мотивације за одлуке јунака; 12) међу осталим функцијама коментара налазе се: наговештавање исхода радње, изазивање превареног очекивања, упозоравање читаоца на погрешне кораке или узалудна очекивања јунака. У закључном делу упоређена је природа коментара у Игњатовићевој прози у односу

на друге српске реалисте, што је резултовало следећим уопштавањима. Коментар као главно средство давања смисла (објективизације) аспектима приче остаће и у прози нових реалиста, али ће се променити њихов идејни и духовни видокруг. Пропагандно-тенденциозни коментар има доктринарни предзнак и агресивнији однос према свету фикције и свету читалаца. Осећа се морфолошко-тематско јединство коментара који се ослањају на фолклор, а као нови резервоар појављује се позитивистичка филозофија.

Специфично обележје романа *Вечити младожења* представља ритам пролазности као семантичка подлога романа. Њиме се бави истоимени текст студије. Игњатовић не описује генезу неког стања већ радњу зауставља тамо где треба нагласити оно што има општију вредност у људском искуству (пролазност/пропадање, однос према животу и смрти, велики емотивни потреси и судбоносне одлуке).

Предмет анализе текста „Љубав галантома или љубав на бидермајерски начин” представља тип „гавалира”, „дендија”, „галантома” који се смењује у романима *Милан Наранџић*, *Трпен спасен*, *Вечити младожења*. У реалистичкој прози Јакова Игњатовића потрага је усмерена ка симбиотичној маски љубавника – галантома. У раду је означен друштвеноисторијски контекст у којем се јавља српски бидемајер, а потом је детаљно описана бидермајерска култура живљења, што подразумева опис ентеријера, одеће, фризуре, накита, друштвеног живота галантома (променаде, салони, балови), кодекса понашања, манифеста завођења. У другом делу рада аутор се бави маском галантома.

Узимајући за полазиште поетичко-естетички концепт који је у „дивној дисхармонији” разоткрио Душан Иванић Драгана Викићевић у поглављу „Платонски *stultifera navis*” прати „дисхармонију здравих и лудих“ и начине на које се демаскирају социјални механизми њиховог препознавања, маргинализовања и одвајања. Роман се тумачи као пример романа са тезом у којем се прати идеја биолошког и друштвеног лудила, лудила јунака и лудила заједнице. Дијагностиковане су аберантне црте како јунака, тако и заједнице: гротескна трансформација јунака, лудилом начети приватни, породични простор, губитак осећаја за реалност, доживљај живота као маскараде (вашара), удвојена стварност, параноидно, патолошко, мегаломанско и аутодеструктивно друштво, капиталистичко друштво, идеологија новца, каталог епизодних јунака подељених у две групе: бесне луде и хумористичне луде, глума и претварање у свакодневном животу.

Поглавље посвећено реалистичким приповеткама Јакова Игњатовића бави се њиховом поетиком. Уочени су следећи принципи: Игњатовићеве приповетке нису наративизација традиционалног, готовог сижеа, већ правног или животно-друштвеног случаја у савременим околностима; прибегавао је анегдотским обртима; појављује се случај (случајност) као једно од средстава поетике реалистичке вероватности и могућности; разбијање илузије о свету (расплет супротан очекивањима, неповољан исход); немар према природи и лиричности; лајтмотиви; хумор; језик је рашчлањен према културном, социјалном, регионалном, националним и професионалном статусу ликова. У сегменту текста који је посвећен односу Игњатовића и српских реалиста Игњатовић је издвојен као аутор који је утемељио приповедачки облик слике у српској књижевности, затим као аутор код којег се јаче или дослед-

није него код других српских реалиста испољава својеврсна детронизација света стварности у више перспектива (1. савремени свет је туђ, супротан правди, човечности; 2. склоност Игњатовића особењацима; 3. јунаци који се понашају супротно друштвеним нормама, који су на рубу интелектуалног, физичког и материјалног стања, 4. разговор).

Однос између творевина Ј. Игњатовића и М. Црњанског препознатљив је у неколико типова и нивоа на релацији епилог Игњатовићеве приповетке *Увео листак* и *Друге књиге Сеоба* Милоша Црњанског. Сродности су следеће: графичко обликовање текста; сродности унутар појединог пасуса и сродности синтагматског типа; подударни средишњи проблеми приповетке (љубав, смрт, људска срећа); аналогije у односу Верковића према умрлом сину и околине према Верковићу и психичке конституције Павла Исаковича, његовог односа према околини и умрлој жени.

Дијалог *Мемоара* Јакова Игњатовића са сродним текстовима српске књижевности XIX века сагледан је у поглављу „Мемоари Јакова Игњатовића у контексту српске мемоаристике XIX вијека” из перспективе књижевноисторијске ситуације, генолошких, тематско-мотивских, реторичко-стилских и морфолошких аспеката. Књижевноисторијска перспектива осветљава значајнију рецепцију дела у историографији. Тематско–мотивска тежишта корелирају са контекстом 1848/49. год. и проглашавањем Игњатовића за националног издајника. На стилско–реторичком плану фигурирају метафора, оксиморон, парадокс, контраст, афористички искази, алегоричне и пародичне приче. Морфолошки склоп је у равнотежи са стилско–реторичким. Мемоари су морфолошки тешко одредиво дело будући да се у њима смењују једноставни облици (узречице, сентенције, пословице, параболе), кратке приче, целе приповетке, именована, скице, портрети. Иванић издваја као посебну врлину Игњатовићеву способност да и стилско–реторичком и морфолошком динамиком у мноштву чињеница, портрета, имена, наративних или дискурзивних исказа ефикасно сачува јединство стила и сижејну напетост.

У тексту „Рецепцијски заокрет” дати су одговори на питања: какав је значај и садејство Игњатовићевих књижевних чланака и пародијско–хумористичне прозе у креирању рецепцијског заокрета према новом типу књижевности, на ком рецепцијском току се нашло његово дело, какав је друштвено–историјски контекст погодовао рецепцијском заокрету. *Поглед на књижество* има улогу аутопоетичког, антиципаторског текста којим је створена основа за рецепцијски заокрет према реалистичком роману који тада није постојао још увек. Овим чланком су назначене две мете пародије: класицистички и патетични модел. Драгана Вукићевић издваја фигуре раскида (прекида) којима је то постигнуто: пародија, комични хипербатони и комична поређења. Елементи који се пореде у комичним хипербатонима јесу античка божанства и митски јунаци и свет нискомиметских јунака. Илустровано је пародирање патетично–сентименталистичког калупа. Скициране су тачке пресеке Стеријине и Игњатовићеве пародије. Завршни сегмент рада посвећен је друштвеноисторијском контексту Игњатовићеве пародије.

Текст „Читалачки уроборос (Кашанин – Скерлић – Игњатовић)” читајући Милана Кашанина који чита Јакова Игњатовића разазнаје још једно читање – читање Јована Скерлића који чита Јакова Игњатовића. Одломци о делу Јакова Игњато-

вића преузети су из студија Јованаа Скерлић „Јаков Игњатовић, књижевна студија” и Милана Кашанина „Трагичност периферије (Јаков Игњатовић)”. Одломци су груписани тематски: о телеграфском стилу, о презенту, о језику, о књижевном занату, о моралу, о композицији и ритму приповедања, о књижевним утицајима.

Лексикографско читање посвећено је романима *Милан Наранџић*, *Трпен спасен* и чланцима Јакова Игњатовића. Сачињен је преглед издања и рецепције романа *Милан Наранџић* и *Трпен спасен*. Један сегмент рада посвећен је публицистичким списима Јакова Игњатовића и доноси селективну библиографију радова о Јакову Игњатовићу.

У *Дивној дисхармонији Јаков Игњатовић* добропознати писац добио је ново читање и реактуелизацију значења дела кроз анализу мотива дивне дисхармоније, облика приповедања, јунака, времена, функције коментара, ритма пролазности, маске љубавника – галантома, идеје биолошког и друштвеног лудила, поетике приповедака, интертекстуалне везе, мемоара, рецепције. Поетичке константе сагледане су на целокупном корпусу који чине приповетке, романи, документарно–уметничка проза – мемоари тако да се ова студија сврстава у ред незаобилазних у тумачењу Игњатовићевог опуса.

Соња С. Ђорић*

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет²

* sonjadjoric1993@gmail.com

² Приказ је настао као резултат рада на пројекту 178025 под називом Поетика српског реализма, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.